

Tomislav Anić, *Da nam živi, živi rad. Propaganda i udarništvo u Hrvatskoj 1945-1952* (Zagreb: Srednja Europa, 2024.), 276 str.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata 1945. i dolaska Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na vlast ono što joj se našlo pri vrhu prioriteta bila je svakako – obnova. Ta obnova predviđala je obnovu gospodarstva države, što je bilo naglašeno „nerealnim” prvim petogodišnjim planom, a da bi se provela, potrebno je bilo mobilizirati što veći broj radnika. Povjesničar Tomislav Anić u monografiji *Da nam živi, živi rad. Propaganda i udarništvo u Hrvatskoj 1945-1952* govori o propagandnom elementu socijalističkoga takmičenja i njegovoj učinkovitosti u prvim godinama poratne Jugoslavije. Knjiga uz uvodni dio, popis literature i izvora te zaključak ima osam poglavlja (s podnaslovima) te popis istaknutih udarnika u navedenom razdoblju iz priloga objavljenih u listu *Glas rada*, a objavljena je u studenom 2024.

O posljedicama koje su zadesile Jugoslaviju nakon 1945. u gospodarskome sektoru Anić govori u prvome poglavlju rada. Cilj nove vlasti bio je uspostaviti gospodarsku organizaciju što sličniju onoj u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Zaostalost države u gospodarstvu nastojala se riješiti ograničenjem privatnoga vlasništva te zakonima o konfiskaciji i poslije nacionalizaciji privatnih poduzeća da bi se pokrenuo prvi petogodišnji plan, donesen u travnju 1947., a trebao se ostvariti do 1951., s glavnim ciljem obnove gospodarske zaostalosti države. Cijeli taj projekt ovisio je o povećanju radne snage i, kako Anić navodi, stvaranju društvenoga sloja koji bi podupirao vlast KPJ. Sukob sa SSSR-om povukao je Jugoslaviju u socijalističkom smjeru koji će se temeljiti na radničkim savjetima i društvenom samoupravljanju, kojemu je cilj bila osobna sreća pojedinca.

U poglavlju „Teorije o takmičenju i njegova uloga u proizvodnji” razmatraju se psihološki aspekti socijalističkoga takmičenja, koje je bilo važan motivacijski čimbenik, a da bi ono bilo pravedno, razlika među pojedincima smjela je biti mala. Pojava stahanovskoga pokreta, kojemu je cilj bio premašiti zadanu radnu normu, uz bitnu komponentu socijalizacije radnika sa sela, kojima je nudio nove vrijednosti za lakše prihvaćanje industrijalizacije, bio je nastavak ideje socijalističkoga takmičenja. Naziv je dobio prema Alekseju Stahanovskom, koji je premašio zadanu normu iskopavanja, a veže ga se uz tehničku inovaciju u proizvodnji. Oni koji su se poput Stahanovskog istaknuli svojim radom često su krasili novinske naslovnice. Iako sam pokret nije pridonio razvoju sovjetske ekonomije, bio je važan za stvaranje kulta rada. U Jugoslaviji je o takmičenju među prvim javno govorio Tito, naglašavajući radnicima tvornice „Rade Končar” da je takmičenje nužno za povećanje proizvodnje i posljedično poboljšanje životnih uvjeta. Do Rezolucije Informbiroa 1948. ideje socijalističkoga takmičenja u Jugoslaviji bile su preslike onih sovjetskih, a nakon sukoba i jačanja pokreta za visoku proizvodnju ideja takmičenja je splasnula.

„Institucionalni i normativni okvir socijalističkog takmičenja” sljedeće je poglavlje, podijeljeno na dva dijela. Prvi dio raspravlja o ulozi sindikata u borbi za socijalizam, a drugi o takmičenju u normativnim aktima. Anić je ovdje prikazao karakter sindikata, koji je bio instrument KPJ u provođenju propagande socijalističkoga takmičenja; trebao je mobilizirati radništvo, a time je preuzeo glavni zadatak

– obnovu. Kad je pak riječ o normativnim aktima, oni se odnose na davanje ordena rada i ostalih priznanja istaknutim radnim postignućima. Pozornost je dana počasnom zvanju udarnika, čija se uredba 1949. donijela na temelju *Zakona o počasnim zvanjima trudenika* iz 1948. Udarnici su proglašavani jednom mjesečno, povlastice koje su dobili odnosile su se na diplome, karte i značke, a imali su i pravo na 18 dana godišnjega odmora. Naravno, riječ je uredbi i zakonu unutar mnoštva donesenih od 1945. do 1952. u kojima izravnoga spominjanja takmičenja nema, ali usmjereni su na rad i nagrađivanje radnih postignuća.

Kako je izgledala svakodnevica radnika te tko su oni bili govori poglavlje „Obilježja radne svakodnevica 1945-1952”. Mobilizacija mladoga seoskog stanovništva za rad bila je nužna, ali nije tekla lako, pa se promatra na razini dobrovoljne i prisilne. Omladinske radne akcije gradnje pruga poput onih Brčko – Banovići i Šamac – Sarajevo bile su važne jer su dopirale u sela u kojima skojevske organizacije nisu postojale, pa su time imale i dvojaku ulogu. Omladina je na rad odlazila i u tvornice i rudnike. Ipak, tu je istaknut problem smještaja, čiji su uvjeti bili loši. Žene su također u tom radničkom spektru nosile važnu ulogu, stvarana je slika žene koja sretna radi u tvornici. Ipak, raspored žena bio je nezahvalan, pa slobodnoga vremena nisu imale. Putovanje na rad u grad i industrijski sektor bilo je ključno s obzirom na to da je seosko stanovništvo bilo nositelj gospodarskoga razvoja. Putovanje je oduzimalo mnogo vremena, što je djelovalo i na motivaciju radnika, koja je time slabjela. Treba naglasiti i da je organizirani transport bio iznimno loš. Još jedan problem koji je zadesio novu vlast bila je nepismenost, a takmičenje je i tu našlo prostora za djelovanje. Tako su se polaznici tečajeva za opismenjavanje natjecali prema napredovanju, a voditelji tečajeva prema uspjehu polaznika.

Što se same propagande tiče – u Jugoslaviji je ona trebala širiti ideje KPJ – treba istaknuti djelovanje Agitpropa. Anić se ovdje osvrnuo na propagandu socijalističkoga takmičenja analizirajući plakate, novčanice, poštanske marke i crvene kutice, prostori je u kojima su radnici provodili slobodno vrijeme, a bile su ukrašene motivima rada, slikama, bistama i sloganima, uloga im je bila kulturno-obrazovna. Ulogu u motivaciji radnika imale su i agitacijske grupe koje su obilazile radilišta, gdje su radnicima držali predavanja i širili tisak i knjige. Odmah se nadovezujući na poglavlje o propagandnim materijalima, slijedi ono o propagandnim uzorima. Franjo Turčić, Zagrepčanin burne prošlosti, proslavio se svojom metodom zidanja, koja ga je dovela do novinske naslovnice. Anton Bičić svojom metodom kopanja ugljena probio je normu, pa je to postignuće postalo oružje protiv Informbiroa. Kako je jedan od važnijih izvora ovoga djela list *Glas rada*, Anić ga je istaknuo glavnim motivatorom radnika, a na kraju je iz njega preuzeo imena udarnika koji su se pojavili u samome listu te se nalaze u prilogima.

Predzadnje poglavlje posvećeno je radnim normama i etapama socijalističkoga takmičenja. Čak 48 uredbi, pravilnika i naredbi koji su utvrđivali radne norme doneseno je od 1945. do 1952., a radne norme predstavljale su temelj za organizaciju socijalističkoga takmičenja. Broj radnika koji su radili prema normi povećao se od 1946. do 1947. sa 41,90% na 56,75%. U prvoj etapi „Uvođenja” pozornost je bila usmjerena na fizičku snagu i produljenje radnoga vremena, što je ponekad dovodilo do otpora radnika. Što se druge etape tiče, da bi se povećao radni učinak, sindikati su

uveli radne brigade koje su radile na način razrade proizvodnoga plana za brigadu i radnika. Treća etapa obilježena je Pokretom za veću produktivnost rada, koji je samo intenzivirao socijalističko takmičenje, pa je ideja bila povećati broj udarnika, novatora i racionalizatora, ali takmičenje je usprkos tomu slabjelo. Već 1950. intenzitet takmičenja bio je smanjen, a nakon uvođenja radničkoga samoupravljanja njegova je funkcija dovedena u pitanje jer se smatralo da će zakon ponude i potražnje razviti borbu poduzeća na tržištu.

Koje su bile nagrade za ostvarena postignuća opisuje posljednje poglavlje. Proglašenja najboljih odvijala su se na svečanim konferencijama, kad bi radnici dobili pohvalnice, ali i novčane nagrade i razne darove. Nagrada u obliku plaćenoga odmora bilo na moru ili izletištima također je imala propagandnu ulogu. Autor ipak naglašava da su nagrade predstavljale stimulaciju za daljnji angažman radnika, a često su bile i korisne.

U zaključku je autor istaknuo da je propagandni značaj socijalističkoga takmičenja i slavljenja udarnika postigao ograničen uspjeh, iako je sam pokret imao mnoštvo propusta. Ističe i problem nedostatka kvantitativnih podataka da bi se precizno odgovorilo na pitanje u kojoj je mjeri sama ideja takmičenja u propagandi utjecala na povećanje proizvodnje.

Monografija *Da nam živi, živi rad. Propaganda i udarništvo u Hrvatskoj 1945-1952* svakako je važan doprinos hrvatskoj historiografiji. Osim što analizira propagandnu ideju socijalističkoga takmičenja, pruža uvid u svakodnevni život radnika na prostoru Hrvatske u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata.

Martina Špilek

Lorenzo Venuti, *Hungary as a Sport Superpower. Football from Horthy to Kádár (1924-1960)* (Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2024.), XII + 316 str.

Knjiga Lorenza Venutija *Hungary as a Sport Superpower. Football from Horthy to Kádár (1924-1960)* objavljena je 2024. u nakladi uglednoga njemačkog izdavača De Gruyter kao treći naslov u nakladničkom nizu RERIS Studies in International Sport Relations, koji okuplja studije nastale istraživanjima međunarodne povijesti sporta. Riječ je o Venutijevu historiografskom prvijencu na engleskom jeziku. Inače, Venuti je mladi talijanski povjesničar iz Firence s aktualnim poslijedoktorandskim statusom na Sveučilištu u Bologni, a doktorirao je 2021. upravo na temi o odnosu nogometa i politike u Mađarskoj („Siamo una superpotenza sportiva. Calcio e politica in Ungheria da Horthy a Kádár (1924-1969)”), koju su zajednički sumentorirali Fulvio Conti sa Sveučilišta u Firenci i Miklós Zeidler sa Sveučilišta „Loránd Eötvös” u Budimpešti. Osim toga, Venuti se već godinama sustavno bavi istraživanjima odnosa između nogometa i politike, s naglaskom na Mađarsku, pa se ova knjiga čini logičnim slijedom nakon obrane doktorske disertacije.